

Провідною сучасною тенденцією реформування вищої освіти в Україні є намагання адаптації в українській освіті західноєвропейської освітньої системи, що викликала численні проблеми, пов'язані із несумісністю системоутворюючих принципів, критеріїв оцінки, соціального, психологічного, ментального та інших контекстів. Дійсно, ситуація у вітчизняній системі освіти адекватно оцінюється як кризисна, але спроби її реформування викликають шквал критики як з боку прогресивно мислячих, так і з боку консервативно настроєних освітян.

Якщо спробувати узагальнити і синтезувати критичну масу висловлювань, претензій до змінень, що відбуваються, то помітну несумісність європейського і вітчизняного типів освіти можна представити в контексті відношення *ratio* і *Λόγος*'а, яке не підлягає ототожненню. Ця проблема, що була піднята на початку ХХ століття російськими мислителями, так і не отримала свого остаточного вирішення по сьогоднішній день. Зокрема, В.Ф. Ерн відносить це несумісне відношення до розряду „культурного нерозуміння” та протипоставляє *ratio* і *Λόγος* як два пізнавальних начала. При цьому: «Оба начала, и *ratio*, и *Λόγος*, русская мысль имеет *внутри* себя, имеет не как внешне усвоенное, а как внутренне её *раздирающее*» [7]. Для східнослов'янської культури ця проблема представлена у вигляді внутрішнього протиріччя, що вимагає герменевтичного розв'язання, або усвідомлення в процесі саморозуміння. Більш того, таке відношення може бути інтерпретовано як несумісність культурних цінностей, яка специфічним образом відбивається на процесі реформування освіти.

В даному аспекті в якості пошуку методологічного підґрунтя для пояснення даної проблеми буде доцільним звернення до герменевтичної логіки, логіки розуміння та інтерпретації, яка може бути осмислена в якості органона освіти. Герменевтична логіка може, з одного боку, розглядатись як

методологічний принцип аналізу даної проблеми, а з іншого – як самостійний предмет дослідження, що демонструє відмінність герменевтичних культур на логічному рівні, виступаючи в якості морфологічного принципа культури розуміння.

В гадамерівській онтологічній інтерпретації герменевтика постає як *Kunstlehre* – навчання мистецтву розуміння та інтерпретації. Герменевтична освіта, згідно Г.-Х. Гадамеру, означає, що розуміюче буття утворює само себе, тобто людина навчається розумінню [1]. В „Логічних дослідженнях” Е. Гуссерля поняття *Kunstlehre* отримує значення технічного вчення, що в межах герменевтики отримало власну герменевтичну логіку.

Різні аспекти герменевтичної логіки в західноєвропейській філософській традиції були розроблені Аристотелем, Бл. Августином, І. Хладеніусом, В. Дільтеєм та ін. Але своє узагальнене філософське обґрунтування герменевтична логіка отримала тільки в 20-30-ті роки ХХ століття в Німеччині. Німецькі філософи Георг Міш і Ганс Ліппс [9] розробили курс лекцій з проблем логіки і теорії науки в Геттингені. Ці курси відвідував і Отто Фрідріх Больнов, який потім частину своїх наукових досліджень присвятив герменевтиці, зокрема, герменевтичним питанням освіти. Водночас цими ж проблемами займалися Ф. Роді, Г. Ноль, Джозеф Кеніг та інші.

Особливістю цих курсів було те, що предмет логіки переосмислювався з точки зору філософії життя В. Дільтея. Г. Міш вважав, що „шлях до логіки відповідає інтенції філософії життя”. Цією тезою Міш вказав на відчуження, що склалося між логікою і філософією в цілому в некласичну епоху, і одночасно цією тезою він спробував усунути це відчуження. Довгий час логіка мала в західноєвропейському середовищі практично абсолютний авторитет: логіка була „останнім аргументом” у загальнофілософських дискусіях (посилання на логічний аналіз понять, суджень, умовиводів часто-густо „ставили крапку” в суперечках); відомий вираз „сутність речі є логіка

речі” був одночасно й вираженням класично стійкого взаємозв’язку філософського і логічного аналізу; логіка вважалась „серцевиною” філософії.

Однак неklasична епоха внесла зміни в пріоритети предметної сфери філософії і зробила легітимним ірраціоналізм. На основі цих змінень під впливом критики раціоналізму з’явилися нові помилкові погляди в наукових колах, що погрожували перетворитись у стійкі стереотипи. Критика логіки доходила до вкрай негативних оцінок. Втрата авторитету логіки багатьма теоретиками була сприйнята як повний крах цієї науки, з чого випливала її неактуальність для аналізу ірраціональних феноменів. Збоку філософів також похитнулася віра в те, що суттєві філософські питання можуть бути пов’язані з логікою. Логіку зневажливо називали „логікою впливання” (такі визначення можливо було зустріти навіть у Е. Гуссерля і М. Хайдеггера). „Логіка впливання” в її класичному варіанті, в свою чергу, перетворилася у так звану логістику, від якої метафізики поступово відмовились. Таким чином, як зауважив Отто Больнов, виникло відчуження з боку цих наук [8].

Учні і послідовники В. Дільтея в своїх наукових працях ставили перед собою завдання розвитку логіки на основі філософії життя. Вони обговорювали модель нової науки, яка була б спроможна проговорювати інтенції філософії життя („логіка життя”). В цих міркуваннях вони виходили з принципів трансцендентальної логіки І. Канта, згідно якої логіка – це теорія знання, а не тільки науки, або, за словами О. Больнова, це „логіка, що має в собі *смысл* теорії знання”.

Основні логічні форми мислення (поняття, судження і умовивід) в їх чистому вигляді Міш розглядав в якості „*інвентаря розуміння*”. Він визначає їх як „морфологію логічних форм” [8].

О. Больнову належить також педагогічна теорія „навчення”, для обґрунтування якої він звертається до герменевтичного тлумачення структури масової свідомості. Для європейської педагогіки в умовах демократичного суспільства, згідно з О. Больновим, потрібні такі риси масової свідомості як елементарне почуття обов’язку, поваги і терпіння. Він

особливо виокремлює розум і терпіння, які пов'язує з надіями сучасної демократії і вважає їх основою сучасної педагогіки, яка повинна будувати виховання в душі розумності й дисципліни [3; 161].

В свою чергу, моральний розвиток людини постає в прямій залежності від володіння мовою, що робить предметною моральну позицію. «Слово определяет структуру сознания и поведения человека, освещая путь развития добродетелей» [3; 161]. Під володінням мовою розуміють логічні здібності і, перш за все, „здібність до судження”. «Через герменевтику определяется такое средство в концепции нравственного воспитания, как «способность к суждению», т.е. способность понимать и интерпретировать моральные ценности и ситуации. Воспитание способности к «собственному суждению» позволит, полагает Больнов, реализовать главную цель воспитания – «отделить себя от непосредственного влияния извне, исходит из своей «внутренней свободы»» [3; 162]. Таким чином, здібність до судження розглядається в якості необхідної духовної цінності, що визначає, в свою чергу, здібність розуміння.

Логічний аспект знаходить своє підкреслено виражене значення і в сучасному західноєвропейському інтерпретаціонізмі при дослідженні нових можливостей інтеграції наук. Так, з точки зору Ганса Ленка, інтерпретаціонізм скорочує розрив між природничими і гуманітарними науками. Інтерпретація в даному випадку постає як реактивація схем, що формують «внутрішню модель відповідних ситуацій в світі» (Г. Ленк). «Когнитивные конструкторы, схемы и интерпретационные конструкторы на самом деле суть «строительные блоки познания» и любого ментального представления или манипулирования информацией» [2; 51].

Інтерпретація з позицій інтерпретаціонізму набуває універсального значення, представляючи суб'єктивно-теоретичний, або епістемічний тип раціональності [5]. «Вмешательство в мир всегда зависит от интерпретации, и наоборот. Интерпретация вообще и способность интерпретировать зависят от импрегнации в узком смысле, т.е. от того факта, что гипостазированные

«реальные» структуры мира воздействуют на наши действия и реакции, как и на наши способы и средства репрезентации. Вмешательство, интерпретация и импрегнация взаємосвязаны; даже отделение «мира» от наших действий и распознаваний, от познания и знання является постепенным, релятивизированным, само в каком-то смысле зависящим от интерпретации, по крайней мере с эпистемологической точки зрения» [2; 55]. Проекція позиції інтерпретаціонізму в освітянську сферу надає можливості методологічного наближення різних дисциплінарних областей знання на основі герменевтичної логіки.

Традиційно герменевтичну логіку представляє поняття герменевтичного кола, що набуває різні значення відносно різноманітних предметних областей і культурних контекстів. Герменевтичне коло постало в якості „візитної картки” герменевтики і на сьогоднішній день склалось уявлення про те, що проблема герменевтичного кола вже давно вичерпана. Однак наші дослідження в області руської герменевтики [6] продемонстрували, що західноєвропейські моделі герменевтичного кола не є єдиними у загальнофілософському просторі і, крім того, вони не є завжди пріоритетними для вітчизняної філософської культури.

На відміну від західноєвропейської філософської традиції поняття герменевтичного кола має виразний моральний зміст. В аутогерменевтиці ісіхаського досвіду мова йде про містичний „круговорот розуму”, який проникає спочатку в тіло, серце і потім вертається до себе, в розум, і таким чином обкреслює не стільки логіко-понятійні межі розуміння (як це характерно для західноєвропейської традиції), а межі релігійно-морального духовного руху. Подібно до цього, й поняття „кільце вічності” Г.С. Сковороди вибудовує абстрактну фігуру духовного руху, в якому перебуває біблійний текст. „Логіка серця” П.Д. Юркевича завдає також герменевтичне коло, в якому розуміння з любов’ю формує соборність. Образ „серця” асоціюється у нього з образом Сонця („світле коло розуміння”), тобто серце визначає моральне утворення особистості і формує її моральну

автобіографію. Цим ідеям співзвучні також ідеї „висхідних кіл” Вас. Розанова, „особистісного кругозору” М. Бердяєва, „кола спілкування” та „сфери розмови” О. Потебні та Г. Шпета, „круговороту розуму” О. Лосєва та семіосфери Ю. Лотмана.

Феноменологічний аспект герменевтичного знання також виявляє специфічні особливості східнослов'янської культури розуміння. У східнослов'янській герменевтиці смисл „я” виявляється в „сфері розмови”, а феноменологічна редукція трактується як метод самоінтерпретації. На відміну від ідеальної (ейдетичної) інтуїції (Е. Гуссерль), в руській герменевтиці віддається перевага інтуїції соціальних феноменів, що виявляють спочатку „мовну свідомість”, а потім, згідно Г. Шпету, - культурну свідомість, яка розглядається цим філософом в якості феноменального предмету. Ця культурна свідомість є діалогічною. У свою чергу, діалогічні відносини постають в якості елементарної структури соборних відносин. Отже, будь-яка свідомість є символічним колективним предметом. У свою чергу, соборні відносини визначають соціальні відносини, - це, зокрема, отримує своє вираження і в понятті комюнитарності М. Бердяєва.

Як уявляється, можливість розуміння здійснюється в руській герменевтиці в межах даної моделі, де елементарною формою герменевтичного відношення є діалог, множення діалогічної конструкції породжує ідеальну макроструктуру соборності, основу на відношенні герменевтичної транзитивності. Аплікація моделі соборності до соціальної дійсності породжує комюнитарність як ідеальну модель соціальних відносин.

Індивідуальна свідомість, в свою чергу, не може бути власністю однієї людини, а є результатом соціально-колективної творчості (Г. Шпет). «Язык у Шпета не статичен, а динамічен, язык – не *ergon*, а *energeia*. И нигде эта трансформирующая природа языка не проявляется так, как в акте коммуникации, в диалогическом процессе вопросов и ответов, с помощью

которых мы передаём информацию о мире и создаём цельную картину» [4; 156].

Цікаво, що Шпет підкреслював особливе значення не стільки основних, скільки додаткових значень, які і є носіями культурного смислу повідомлення в комунікації. Як ми розуміємо, додаткові значення створюють відмінність внутрішніх форм слова, що не можуть гарантовано співпадати в різних культурах.

Діалогічна форма пізнання і питально-відповідна система освіти отримують у східнослов'янській філософській традиції особливу інтерпретацію, в якій моральні категорії (Добро) зберігають свою абсолютну цінність, тоді як суто логічному, раціональному відводиться вторинна технічна функція.

По суті справи, традиційне для східнослов'янської культури зміщення акцентів в комунікації з логічного аспекту на моральний відкриває подвійну перспективу. З одного боку, це дозволяє „тримати під контролем” об'єктивно-логічні здібності особистості, які є автономними по відношенню до моралі і можуть створювати „нелюдські” умови при здійсненні міжлюдських стосунків. В сучасній ситуації у вітчизняній освіті подібні міркування часто-густо мають спекулятивний характер. А з іншого боку, такий акцент залишає відкритою можливість експлуатації моральних цінностей шляхом їх підмінювання повсякденним суб'єктивно-психологічним відношенням (наприклад, є люди, які не розрізняють симпатію і Добро). В обох випадках, така модифікація логіки розуміння й інтерпретації, яку ми знаходимо у східнослов'янській філософській традиції, має особливе теоретичне значення для формування філософської герменевтики як такої теоретичної області пізнання, що відносно до сучасних процесів реформування освіти надає певне знання щодо специфіки вітчизняної культури розуміння й інтерпретації. Але ці відмінності на практиці демонструють недостатнє розуміння („культурне нерозуміння”) у вітчизняній культурі значення раціональної комунікації, об'єктивних

критеріїв оцінки, поваги до ratio як оператора ефективності й успішності людських відносин в цілому і, зокрема, в сфері освіти.

Якщо формальну логіку з часів Аристотеля тлумачили як органон наукового пізнання і пропедевтику до філософії, то герменевтична логіка в даному аспекті може розглядатись в якості органона освіти. Дослідження теоретичних відмінностей в аналітичній розробці логіки герменевтичного кола в західноєвропейській і східнослов'янській філософських традиціях демонструють і відмінності в технології освіти, які необхідно осмислити стосовно до сучасної ситуації реформування вітчизняної освітньої системи.

Література:

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1988. – 699 с.
2. Ленк Г. К методологической интеграции наук с интерпретационистской точки зрения // Вопросы философии. - № 3. – М.: Наука, 2004. – С. 50-55.
3. Новичкова Г.А. Антропологическая интерпретация педагогики О.Ф. Больнова // Вопросы философии. - № 5. – М.: Наука, 2004. – С. 155-162.
4. Стайнер П. Tropos logikos: философия истории Густава Шпета // Вопросы философии. - № 4. – М.: Наука, 2004. – С. 154-163.
5. Шнедельбах. Г. Типы рациональности. Пер. с нем. Е. Юркевич // Практична філософія. Наук. журнал. - № 3. – К., 2001. – С. 212-229.
6. Юркевич Е.Н. Герменевтические идеи в восточнославянской философской традиции. – Харьков: Изд-во ХНУ им. В.Н.Каразина, 2002. – 254 с.
7. Эрн В.Ф. Борьба за Логос // Эрн В.Ф. Сочинения / Ред. Ю.П. Сенокосов. – М.: Изд-во «Правда», 1991. – С. 11-296.
8. Bollnow O.F. Studien zur Hermeneutik. Band II: Zur hermeneutischen Logik von Georg Misch und Hans Lipps. – Freiburg [Breisgau]; München: Alber, 1983. – 295 s.

9. Lipps H. Formale und hermeneutische Logik // Seminar: Philosophische Hermeneutik. Herausgegeben von Hans-Georg Gadamer und Gottfried Boehm.- Fr. Am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1976. – S. 286-315.

Юркевич О. М. Герменевтична логіка як органон освіти / О. М. Юркевич // Науковий вісник. Серія «Філософія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2006. – Вип. 22. – С. 62-67.